Препоруке за унапређење локалних инклузивних политика за особе са инвалидитетом у Димитровграду

Документ јавне политике

Београд, август 2026. године

Документ је израдио Форум младих са инвалидитетом уз подршку Иницијативе за развој и сарадњу (ИДЦ) и Општине Димитровград у оквиру пројекта „Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“.

Носилац пројекта је немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB) имплементациони партнер за Србију је Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ), пројекат се финансира средствима Савезног министарства за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке уз подршку Општине Димитровград.

WWW.EMPOWERED-WB.ORG

Садржај

УВОД ... 3

О пројекту ... 5

МЕТОДОЛОГИЈА ... 6

Полуструктурисани интервјуи са локалним актерима ... 6

Фокус групе са особама са инвалидитетом и члановима њихових породица ... 7

Јавне консултације ... 8

КЉУЧНИ НАЛАЗИ ... 9

АНАЛИЗА УЗРОКА КЉУЧНИХ ПРОБЛЕМА ... 21

ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ЛОКАЛНИХ ИНКЛУЗИВНИХ ПОЛИТИКА ... 22

1. **Успоставити дугорочан локални оквир за планирање, координацију, партиципацију и праћење инклузивних политика** ... 23
2. **Обезбедити одрживост постојећих социјалних услуга и развијати нове моделе кроз локалну, регионалну и прекограничну сарадњу** ... 25
3. **Развити локално-регионални модел подршке одрживом запошљавању особа са инвалидитетом** ... 26
4. **Повезати образовање, развој вештина и транзицију ка раду и одраслом животу** ... 28
5. **Унапредити приступачност кроз план мобилности и приступ „целом ланцу приступа“, са посебним фокусом на превоз** ... 30
6. **Успоставити једноставан, јединствен и приступачан систем информисања о правима, услугама и могућностима подршке** ... 32
7. **Системски радити на видљивости, оснаживању и промени ставова према особама са инвалидитетом** ... 33

ОПЦИЈЕ ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ ... 35

Опција 1. Стабилизовање постојећих локалних услуга и циљано унапређење појединачних мера ... 35

Опција 2. Развој локално-регионалне мреже подршке повезане са Пиротом и другим доступним ресурсима ... 35

Опција 3. Успостављање интегрисаног локално-регионалног система инклузије са дугорочним планским и буџетским оквиром ... 36

Препоручени правац ... 36

Ограничења истраживања ... 37

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

УВОД

Унапређење положаја особа са инвалидитетом представља једно од кључних питања остваривања људских права, социјалне правде и одрживог локалног развоја. Иако је Република Србија успоставила нормативни и стратешки оквир којим се гарантују равноправност, забрана дискриминације и пуно учешће особа са инвалидитетом у свим областима друштвеног живота, у пракси и даље постоје бројне препреке. Савремени приступ инвалидитету заснива се на моделу људских права, према којем препреке за равноправно учешће не произлазе првенствено из индивидуалних карактеристика особе, већ из физичких, комуникационих, институционалних и друштвених баријера које ограничавају приступ правима, услугама и могућностима за равноправно учешће у заједници.

Ратификацијом Конвенције Уједињених нација о правима особа[1] са инвалидитетом Република Србија преузела је обавезу да обезбеди пуно остваривање свих људских права и основних слобода особа са инвалидитетом без дискриминације. Конвенција обавезује државе да предузимају одговарајуће законодавне, административне и друге мере ради уклањања препрека, унапређења приступачности, обезбеђивања једнаких могућности и пуног укључивања особа са инвалидитетом у друштво. Посебан значај има члан 4. став 3. Конвенције, којим је утврђена обавеза да се у процесима израде и спровођења прописа и политика које се односе на особе са инвалидитетом са њима тесно консултује и да се оне активно укључују преко организација које их представљају. Тиме партиципација особа са инвалидитетом није само пример добре праксе, већ саставни део приступа јавним политикама заснованог на људским правима.

Национални стратешки оквир додатно операционализује ове обавезе. Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период 2025–2030.[2] године усмерена је на унапређење друштвеног и економског положаја особа са инвалидитетом и стварање услова за њихово пуно, равноправно и ефективно учешће у свим областима друштвеног живота. Посебан значај придаје системском укључивању питања инвалидитета у планирање, спровођење и праћење јавних политика на свим нивоима власти, унапређењу приступачности и доступности услуга, међусекторској сарадњи и укључивању организација особа са инвалидитетом у процесе доношења одлука.

[1] Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом ("Службени гласник РС - Међународни уговори", бр. 42/2009)

[2] Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2025. до 2030. године („Службени гласник РС", бр, 6/2025)

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану"** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Обавезе јединица локалне самоуправе произлазе и из антидискриминационог законодавства и прописа којима се уређује систем планирања јавних политика. Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом[3] забрањује непосредну и посредну дискриминацију особа са инвалидитетом у различитим областима друштвеног живота, док Закон о планском систему Републике Србије[4] успоставља оквир за креирање јавних политика заснованих на анализи стања, процени ефеката, консултацијама и праћењу резултата. Такав приступ подразумева да локалне политике не буду засноване само на формалном испуњавању законских обавеза, већ на идентификованим потребама грађана и мерљивим резултатима њиховог спровођења.

У том контексту, Општина Димитровград има важну улогу у стварању услова за равноправно учешће особа са инвалидитетом у локалну заједницу. Локални ниво је простор у којем се велики део права остварује у свакодневном животу – кроз доступност јавних простора и информација, социјалних и здравствених услуга, образовања, запошљавања, културе, спорта, превоза и других услуга од значаја за живот у заједници. Ефикасност локалне политике зато зависи не само од постојања појединачних мера и услуга, већ и од њихове доступности, приступачности, континуитета, међусобне повезаности, одговарајућих институционалних капацитета и укључености особа са инвалидитетом у њихово планирање и праћење.

Локални оквир у Димитровграду карактерише постојање развијене основе система социјалне заштите и вишегодишње искуство у пружању различитих облика подршке особама са инвалидитетом, али истовремено и потреба за дугорочнијим и систематичнијим планирањем развоја инклузивних политика.

Истовремено, Димитровград располаже значајном постојећом основом на којој се даље унапређење система може градити. У локалној заједници већ су доступни различити облици подршке, укључујући услугу личног пратиоца детета, помоћ у кући, саветодавни рад, инклузивне садржаје и програме хипорехабилитације, док локалне организације имају вишегодишње искуство у непосредном раду са децом, особама са инвалидитетом и њиховим породицама. Међутим, капацитете система обликују и ограничени стручни, демографски и економски ресурси мале општине, због чега се део потреба у областима образовања, стручне подршке и запошљавања нужно ослања и на доступне капацитете у

[3] Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom ("Službeni glasnik RS", br. 33/2006 i 13/2016)
[4] Zakon o planskom sistemu Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 30/2018)

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Пироту. У том контексту, даљи развој система треба усмерити не само на стабилизовање и боље повезивање постојећих облика подршке, већ и на пажљиво развијање нових услуга, попут предах смештаја и становања уз подршку, као и регионалних модела који могу допринети одрживијем коришћењу ограничених локалних ресурса.

Овај документ јавне политике има за циљ да, на основу налаза квалитативног истраживања спроведеног у Димитровграду, идентификује кључне препреке и институционалне изазове у остваривању права особа са инвалидитетом и предложи конкретне, оствариве и одрживе препоруке за унапређење локалних политика. Анализа се заснива на полуструктурисаним интервјуима са представницима локалне самоуправе, Центра за социјални рад, Националне службе за запошљавање, организација цивилног друштва и локалног послодавца, као и на фокус групама са особама са инвалидитетом, члановима њихових породица и другим учесницима релевантним за сагледавање локалног контекста. Налази су додатно проверени, продубљени и контекстуализовани кроз јавне консултације посвећене запошљавању особа са инвалидитетом и развоју социјалних услуга.

Повезивањем перспектива доносилаца одлука, пружалаца услуга, организација цивилног друштва, послодавца, особа са инвалидитетом и чланова њихових породица омогућено је сагледавање не само формално успостављених механизама подршке, већ и начина на који они функционишу у свакодневном животу. Овакав приступ посебно је значајан у областима у којима се током истраживања показао раскорак између формалног постојања права, мера или услуга и могућности да их особе са инвалидитетом стварно користе.

Полазећи од принципа **„Ништа о нама без нас“,** документ ставља искуства и перспективе особа са инвалидитетом у средиште анализе локалних политика. Налази истраживања представљају основ за формулисање препорука усмерених на унапређење доступности и квалитета подршке, јачање координације између институција и сектора, повећање могућности за образовање, запошљавање и самосталан живот, систематичније планирање приступачности и информисања и снажније учешће особа са инвалидитетом у локалним процесима одлучивања. Крајњи циљ је допринос развоју локалног система у којем инклузија особа са инвалидитетом није ограничена на област социјалне заштите, већ представља хоризонтални принцип планирања, спровођења и праћења свих релевантних локалних јавних политика.

О пројекту

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Документ је део пројекта **„Empowered – Оснажени“.** Пројекат има за циљ унапређење инклузије особа са инвалидитетом у земљама Западног Балкана. Пројекат тежи оснаживању особа са инвалидитетом и њихових организација путем регионалног дијалога и заговарања, дељења најбољих пракси и заједничког развоја система подршке у заједници.

Носилац пројекта је немачка организација Арбеитер Самаритер Бунд Deutschland e.B. (АСБ), имплементациони партнер за Србију је Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ), пројекат се финансира средствима Савезног министарства за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке и трајаће од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године.

МЕТОДОЛОГИЈА

Полуструктурисани интервјуи са локалним актерима

У циљу сагледавања институционалне перспективе о положају особа са инвалидитетом и функционисању локалних инклузивних политика у Димитровграду, спроведени су полуструктурисани интервјуи са **8 представника релевантних институција, организација цивилног друштва и других локалних актера**. Избор учесника извршен је применом намерног, односно циљаног узорковања, при чему су одабрани актери који учествују у креирању и спровођењу локалних политика и/или непосредно пружају подршку особама са инвалидитетом.

У истраживање су укључени представници Општине Димитровград, Центра за социјални рад, филијале Националне службе за запошљавање, организације цивилног друштва, као и представник локалног послодавца. Учешће представника локалне самоуправе из области социјалне политике и локалног економског развоја омогућило је сагледавање инклузије особа са инвалидитетом и из перспективе социјалне заштите и из перспективе локалне привреде и запошљавања. Оваква структура узорка омогућила је сагледавање питања инклузије из различитих институционалних, услужних, организационих и економских перспектива.

За прикупљање података коришћен је полуструктурисани интервју, заснован на унапред дефинисаним тематским областима, уз могућност постављања додатних питања и детаљнијег разматрања тема које су појединачни саговорници препознавали као посебно значајне. Интервјуи су били усмерени на сагледавање постојећег нормативног и стратешког оквира, институционалних и стручних капацитета, доступности и одрживости

социјалних услуга, образовања, запошљавања, приступачности, информисаности, међусекторске сарадње и партиципације особа са инвалидитетом. Посебна пажња посвећена је идентификовању постојећих потенцијала и примера добре праксе, али и препрека које ограничавају ефикасност локалног система подршке.

Интервјуи у Димитровграду реализовани су током **фебруара и априла 2026. године**. Учесници су претходно упознати са циљем истраживања и процедуром његовог спровођења, након чега им је достављен формулар информисаног пристанка.

Прикупљени подаци обрађени су применом **тематске анализе**. Анализа је била усмерена на препознавање заједничких и различитих перспектива локалних актера, кључних препрека у остваривању права особа са инвалидитетом, постојећих институционалних и друштвених ресурса, као и могућих праваца за унапређење локалних политика. Налази добијени на овај начин коришћени су као једна од основа за формулисање препорука овог документа.

Фокус групе са особама са инвалидитетом и члановима њихових породица

Поред полуструктурисаних интервјуа са представницима релевантних локалних актера, у оквиру истраживања спроведене су и **три фокус групе са укупно 19 учесника**. Фокус групе одржане су **19. марта 2026. године у Едукативном центру Цариброд у Димитровграду**.

Фокус групе имале су за циљ прикупљање квалитативних података о личним искуствима, потребама и приоритетима особа са инвалидитетом и њихових породица, са посебним освртом на препреке са којима се суочавају у образовању, запошљавању, приступу социјалним услугама, комуникацији са институцијама, приступачности, превозу и свакодневном животу у локалној заједници. На овај начин, институционална перспектива прикупљена кроз интервјуе допуњена је непосредним искуствима особа на које се локалне политике, мере и услуге односе.

У фокус групама учествовале су особе са различитим врстама инвалидитета, укључујући телесни, интелектуални и сензорни инвалидитет. Учесници су се разликовали и према животној и радној ситуацији, па су међу њима биле старије особе са инвалидитетом, дуготрајно незапослене особе, као и особе са искуством јавних радова и повремених послова. Део учесника користио је различита права и облике подршке из система социјалне заштите, укључујући персоналну асистенцију. У фокус групама учествовали су и самохрани родитељи деце са инвалидитетом, асистенти, неговатељи и други чланови породица.

Оваква структура омогућила је сагледавање положаја особа са инвалидитетом из различитих перспектива — према врсти инвалидитета, животној и радној ситуацији, искуству коришћења подршке и улози чланова породице и других особа укључених у свакодневну подршку. Према полној структури, међу учесницима је било 13 жена и 6 мушкараца.

Фокус групе организоване су истовремено у три одвојене просторије, уз паралелну модерацију три модераторке. Дискусије су вођене на основу унапред припремљених полуструктурисаних тема, уз довољно простора да учесници покрену питања која су сматрали посебно значајним и детаљније опишу сопствена искуства. Теме су обухватиле образовање, запошљавање, социјалну заштиту, приступачност, свакодневни живот, услуге и информисаност.

Поређење налаза између три фокус групе омогућило је проверу тема и проблема који се понављају код учесника са различитим животним искуствима, врстама инвалидитета и односом према систему подршке, али и препознавање потреба које су специфичне за поједине групе.

У завршној фази анализе **налази фокус група повезивани су са налазима добијеним путем полуструктурисаних интервјуа** са локалним актерима. Овакво укрштање извора омогућило је поређење институционалне перспективе са искуствима особа са инвалидитетом и чланова њихових породица и идентификовање области у којима постоји сагласност, али и питања код којих се процена функционисања система разликује у зависности од перспективе актера. Посебна аналитичка пажња посвећена је управо тим разликама, јер оне могу указивати на раскорак између формално доступних права, услуга и мера и могућности њиховог стварног коришћења у свакодневном животу.

У складу са принципом „Ништа о нама без нас“, искуства, процене и предлози учесника фокус група третирани су као **важан извор доказа** за сагледавање функционисања постојећих локалних политика и дефинисање могућих праваца њиховог унапређења.

Јавне консултације

Као додатни партиципативни елемент, у Димитровграду су организоване **две јавне консултације**, са циљем да се налази и питања идентификована кроз интервјуе и фокус групе додатно размотре у отвореном дијалогу различитих локалних актера. Јавне консултације омогућиле су повезивање перспектива особа са инвалидитетом и њихових

породица, представника локалне самоуправе, институција, организација цивилног друштва, Националне службе за запошљавање и других релевантних актера, као и заједничко разматрање могућих праваца за унапређење локалних политика.

Прве јавне консултације, под називом **„Запошљавање без баријера“**, одржане су **31. марта 2026. године у Едукационом центру Цариброд** и окупиле су **12 учесника**. У консултацијама су учествовали представници организација цивилног друштва, Националне службе за запошљавање, локалне самоуправе и особе са инвалидитетом. Консултације су биле усмерене на сагледавање препрека и постојећих пракси у области запошљавања, потреба особа са инвалидитетом и послодаваца, доступних програма подршке и могућих праваца за унапређење локалних политика запошљавања и социјалне инклузије.

Друге јавне консултације, под називом **„Отворени дијалог о социјалним услугама за особе са инвалидитетом“**, одржане су **26. маја 2026. године у Димитровграду** и окупиле су **13 учесника**. У дискусији су учествовали представници локалне самоуправе, институција социјалне заштите, организација особа са инвалидитетом, Националне службе за запошљавање и саме особе са инвалидитетом. Консултације су биле усмерене на сагледавање адекватности и доступности постојећих социјалних услуга, потреба за њиховим даљим развојем, као и питања стратешког планирања, транспорта, образовања, процене потреба и могућности развоја нових и регионално организованих модела подршке.

Налази и препоруке проистекли из обе јавне консултације коришћени су као **додатни извор** за проверу, продубљивање и контекстуализацију налаза добијених кроз полуструктурисане интервјуе и фокус групе. На тај начин јавне консултације нису представљале само додатни извор података, већ и партиципативни простор у којем су различити локални актери могли да суоче перспективе, размотре идентификоване проблеме и заједнички дефинишу могуће правце деловања. Посебна вредност овог приступа огледа се у томе што су питања препозната кроз претходне истраживачке активности враћена локалној заједници на дискусију, чиме је омогућено да препоруке у оквиру документа буду додатно засноване на искуствима и проценама актера на које се будуће локалне политике непосредно односе.

КЉУЧНИ НАЛАЗИ

Кључни налази представљени у наставку заснивају се на обједињавању података прикупљених кроз полуструктурисане интервјуе са локалним актерима, фокус групе са особама са инвалидитетом и јавне консултације. Њихов циљ није само да опишу

појединачне препреке и постојеће облике подршке, већ да покажу како се различити елементи локалног система међусобно повезују и на који начин утичу на свакодневни живот особа са инвалидитетом у Димитровграду. У том смислу, налази су груписани око седам међусобно повезаних области, уз један хоризонтални налаз који се провлачи кроз све њих:

1. **Развијена локална мрежа подршке, али без довољно заокруженог стратешког оквира за њен дугорочни развој**
2. **Запошљавање као централни изазов у условима веома ограниченог локалног тржишта рада**
3. **Приступачност није уједначена и обухвата више повезаних препрека у свакодневном коришћењу простора, услуга и информација**
4. **Развијена основа социјалних услуга, али потреба за стабилнијим, боље повезаним и дугорочније одрживим моделима подршке**
5. **Ограничене локалне образовне могућности повећавају ослањање на Пирот и отежавају повезивање образовања са будућим запослењем**
6. **Информације о правима и услугама нису довољно обједињене, а комуникација са институцијама није увек једноставна и прилагођена корисницима**
7. **Организације цивилног друштва представљају важан локални ресурс, али непосредно учешће особа са инвалидитетом у обликовању политика треба додатно ојачати**
8. **Хоризонтални налаз: Предрасуде, стигма и недовољна видљивост особа са инвалидитетом утичу на исходе у различитим областима инклузије.**

1. Развијена локална мрежа подршке, али без довољно заокруженог стратешког оквира за њен дугорочни развој

Налази истраживања показују да Димитровград, упркос ограниченим ресурсима мале локалне заједнице, располаже релативно **развијеном мрежом подршке** особама са инвалидитетом. У локалној заједници постоје различити облици социјалних услуга и програма подршке, укључујући помоћ у кући, личног пратиоца детета, саветодавни рад, инклузивну играоницу и програме хипорехабилитације. Важан део система чине организације цивилног друштва које имају вишегодишње искуство у непосредном раду са особама са инвалидитетом и њиховим породицама и које представљају значајан локални ресурс за пружање подршке и препознавање потреба корисника.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Институционалну основу система чине постојеће **локалне одлуке и механизми сарадње**, међу којима је и Одлука о социјалној заштити. Међутим, налази указују да тренутно недостаје новији, свеобухватнији стратешки оквир који би дугорочно повезао постојеће и планиране услуге, потребе особа са инвалидитетом, одговорности различитих актера и изворе финансирања. Током консултација представници локалних актера управо су препознали потребу за израдом програма или стратегије социјалне заштите, као и могућност развоја посебног локалног акционог плана за особе са инвалидитетом.

Посебну предност локалног система представља развијена **сарадња између кључних актера**. У интервјуима се сарадња локалне самоуправе, Центра за социјални рад, Националне службе за запошљавање и организација цивилног друштва углавном оцењује као добра и функционална. У малој средини непосредна комуникација и међусобно познавање актера могу омогућити брзо реаговање на конкретне потребе корисника. Истовремено, сарадња у одређеној мери зависи од појединаца, уместо од трајно успостављених процедура и механизама.

Налази указују да континуитет локалног **финансирања** постојећих услуга постоји, док изазов представља годишња динамика јавних набавки и уговарања, која може отежати дугорочније планирање и организацију пружања услуга.

Кључни налаз јесте да Димитровград не полази од одсуства локалног система подршке, већ од релативно добре основе коју је потребно дугорочније стратешки уредити. Предност мале заједнице представљају развијене услуге, искуство локалних организација, непосредна сарадња актера и **континуитет локалног финансирања постојећих облика подршке**, док главне изазове представљају недостатак актуелног свеобухватног стратешког оквира, ослањање сарадње на неформалне односе и годишња динамика уговарања појединих услуга. Даљи развој зато захтева повезивање постојећих ресурса кроз јасније планирање и предвидивије институционалне механизме.

2. Запошљавање као централни изазов у условима веома ограниченог локалног тржишта рада

Налази истраживања показују да се запошљавање издваја као један од најизраженијих изазова за особе са инвалидитетом у Димитровграду. Међутим, овај проблем није могуће посматрати искључиво кроз призму инвалидитета, јер је снажно **повезан са ширим економским контекстом општине**. Налази указују на мали број послодаваца, гашење некадашњих индустријских капацитета и веома ограничен избор радних места, због чега су

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

могућности за запослење сужене и за општу популацију, а додатно отежане за особе са инвалидитетом.

Искуства учесника фокус група показују да се радна ангажовања особа са инвалидитетом често своде на јавне радове и повремене послове. За део учесника управо јавни радови представљају готово једини облик радног искуства, али њихово трајање од неколико месеци не обезбеђује дугорочну економску сигурност нити стабилан излазак из незапослености.

Истовремено, институционални подаци показују да је број евидентираних особа са инвалидитетом релативно мали и стабилан, као и да је већина њих била укључивана у различите мере активне политике запошљавања, укључујући субвенције зарада, радну активацију и јавне радове. То указује да **кључни проблем није одсуство мера**, већ ограничена способност постојећих инструмената да у условима малог локалног тржишта рада произведу стабилније и дугорочније исходе.

Додатну препреку представља **неусклађеност знања и вештина кандидата са потребама послодаваца**. У интервјуима се указује на потребу за додатним образовањем, преквалификацијама и развојем дигиталних и других функционалних вештина, док поједина искуства из праксе показују да послодавци очекују конкретне радне компетенције које део потенцијалних кандидата тренутно нема. Због тога мере запошљавања имају веће шансе за успех уколико су повезане са проценом компетенција, обукама и конкретним потребама локалних послодаваца, а не само са формалним укључивањем у програм.

Налази такође указују на **препреке на страни послодаваца**, укључујући недовољну информисаност, предрасуде, неприлагођену радну инфраструктуру. Један интервју са локалним послодавцем додатно показује да постоји спремност за запошљавање особа са инвалидитетом, али и недовољна информисаност о актуелним мерама, субвенцијама и програмима подршке. Овај пример указује да у локалној заједници постоји простор за запошљавање, али да сарадња са послодавцима мора бити активнија и конкретнија.

Посебну димензију проблема представља чињеница да се део потенцијалних могућности за запошљавање налази ван Димитровграда, пре свега у Пироту. Учесници фокус група Пирот повезују са ширим избором послова, али истовремено наводе трошкове превоза као препреке редовном путовању.

Кључни налаз јесте да Димитровград већ користи постојеће мере активне политике запошљавања, али да њихов домет ограничавају структура локалне економије, мали број послодаваца, краткотрајност ангажовања, неусклађеност компетенција и ограничена мобилност. Даљи развој политике запошљавања зато не би требало да буде усмерен само на повећавање броја укључених особа у постојеће мере, већ на стварање функционалног пута од процене компетенција и обуке, преко повезивања са послодавцима и подршке током рада, до стабилнијег запослења. У контексту Димитровграда то подразумева и снажније повезивање политике запошљавања са локалним економским развојем и регионалним тржиштем рада.

3. Приступачност није уједначена и обухвата више повезаних препрека у свакодневном коришћењу простора, услуга и информација

Налази истраживања указују да се особе са инвалидитетом у Димитровграду суочавају са различитим препрекама у приступу јавном простору, објектима, превозу и информацијама. Ипак, доступни квалитативни подаци не омогућавају целовиту техничку процену приступачности општине, јер истраживање није обухватило систематску ревизију јавних објеката, саобраћајне инфраструктуре или приступачности појединачних институција. Због тога се налази у овој области првенствено односе на искуства и процене учесника истраживања и треба их тумачити као показатељ области у којима је потребно детаљније мапирање и додатна провера.

У фокус групама учесници су указивали на **физичке препреке** у свакодневном кретању, укључујући оштећене тротоаре, раскопане улице и отежане прилазе појединим институцијама. Истовремено, појављује се општија процена да је инфраструктура у Димитровграду делимично приступачна, али да одређени јавни објекти и даље не омогућавају једнако коришћење особама са смањеном покретљивошћу. Међу конкретније поменутим примерима налази се спортски центар, односно базен, за који учесници наводе да је могуће доћи до самог простора, али да коришћење базена није у потпуности прилагођено корисницима колица.

Налази везани за **приступачност образовних објеката** захтевају додатну опрезност. У појединим фокус групама учесници су наводили да школе нису довољно приступачне особама са инвалидитетом, док други материјали експлицитно указују да стање физичке приступачности школских објеката у Димитровграду није у потпуности разјашњено. Због тога расположиви подаци не пружају довољно чврсту основу за општу оцену

приступачности образовних установа у општини. Они, међутим, указују да ово питање треба додатно испитати.

Приступачност се појављује и као питање укључивања на тржиште рада. Као једна од могућих препрека запошљавању препозната је неприлагођеност радног окружења, укључујући приступ објектима, тоалете и техничку прилагођеност радног места. Овај налаз указује да се питање запошљавања не може одвојити од могућности разумног и физичког прилагођавања радног окружења потребама конкретног запосленог.

Посебно изражена димензија приступачности односи се на **превоз и мобилност**. Учесници фокус група често повезују Пирот са већим избором послова, образовних могућности, здравствених прегледа и других садржаја, али истовремено наводе нередовне линије и трошкове превоза као препреке њиховом коришћењу. Ови налази представљају искуства учесника, а не систематску анализу возног реда и доступности свих линија, али њихово понављање показује да мобилност представља значајно питање за свакодневно функционисање.

Додатну територијалну димензију имају искуства особа које живе у **сеоским подручјима**, где се у појединим фокус групама наводе лошији путеви, ређи превоз и веће тешкоће у кретању, нарочито током зимског периода. Ови подаци указују да место становања може додатно утицати на доступност институција, услуга и активности у Димитровграду.

Приступачност се не завршава физичким уласком у објекат. Учесници указују и на **тешкоће у приступу јасним и разумљивим информацијама** о правима, документацији и процедурама. У појединим искуствима комуникација са институцијама описује се као нејасна, уз потребу за поновним прикупљањем документације или обиласком више служби. Истовремено, ни дигитално информисање није једнако доступно свим корисницима, посебно старијим особама и особама са ограниченим дигиталним вештинама. Због тога би будуће разматрање приступачности требало да обухвати и комуникациону и информациону димензију, а не само физичке баријере.

Кључни налаз јесте да прикупљени подаци указују на више тачака на којима се могу јавити препреке: у јавном простору и објектима, радном окружењу, приступу информацијама и транспорту. Уместо појединачних процена о томе да ли је одређени објекат „приступачан“ или „неприступачан“, налази упућују на потребу за систематским и партиципативним мапирањем приступачности приоритетних објеката, рута, информација и превоза, уз непосредно укључивање особа са различитим врстама инвалидитета.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

4. Развијена основа социјалних услуга, али потреба за стабилнијим, флексибилнијим и дугорочније одрживим моделима подршке

Налази истраживања показују да Димитровград има релативно **разноврсну основу социјалних услуга и програма подршке особама са инвалидитетом**. У интервјуима и јавним консултацијама као постојећи облици подршке наводе се лични пратилац детета, саветовалиште, помоћ у кући, хипотерапија, инклузивна играоница. Поједини од ових садржаја могу се посматрати као локално прилагођени и иновативни облици подршке. Њихов значај није само у проширењу понуде услуга, већ и у томе што омогућавају да део подршке буде доступан у самој заједници, без потребе да се корисници и породице за сваку специфичнију потребу ослањају на веће регионалне центре.

Важну улогу у овом систему имају **локалне организације цивилног друштва**, које не делују само као заступници интереса корисника, већ су укључене и у непосредно пружање подршке. Вишегодишње искуство у раду са децом, особама са инвалидитетом и породицама представља један од значајних локалних ресурса.

Један од изазова јесте **(не)доступност стручног кадра**. Овај проблем је посебно важан за услуге које захтевају специјализована знања и лиценце, јер њихово даље ширење не зависи само од одлуке да се услуга финансира, већ и од тога да ли постоје људи који је могу квалитетно пружати.

Током јавних консултација указано је на потребу да се постојеће социјалне услуге боље међусобно **повежу и даље развијају**, како би подршка била целовитија. У Димитровграду већ постоје елементи таквог приступа: у непосредном раду са децом и породицама повезују се различити облици подршке, попут саветовалишта, инклузивне играонице, хипотерапије и организованог превоза до појединих садржаја. Иако се још не може говорити о формално успостављеном интегрисаном моделу услуга, ова пракса показује потенцијал да се постојећи локални ресурси снажније повезују око потреба корисника.

У јавним консултацијама разматране су и потребе које постојећи систем још не покрива у довољној мери. Као могући правци даљег развоја издвојене су услуге попут **предах смештаја и становања уз подршку**, као и интегрисани модели у којима би више облика подршке било доступно на једном месту. Ови модели представљени су као будуће развојне могућности, а не као већ успостављене локалне услуге. Њихов значај је пре свега у томе што могу одговорити на потребе за већом самосталношћу особа са инвалидитетом и за подршком породицама које тренутно носе значајан део свакодневне бриге.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Специфичност мале општине истовремено отвара питање да ли је све нове услуге могуће и рационално организовати искључиво на локалном нивоу. Током консултација зато је покренута идеја **регионализације појединих услуга**, односно заједничког развоја и коришћења капацитета са другим локалним самоуправама. Такав приступ могао би бити нарочито значајан за услуге које захтевају специјализован стручни кадар, већа улагања или имају мали број потенцијалних корисника у једној општини.

Са питањем регионализације повезан је и додатни правац **одрживости појединих локално развијених услуга**. Током консултација разматрана је могућност да одређени постојећи капацитети буду доступни и корисницима из других општина и прекограничног подручја, чиме би се могли обезбедити додатни финансијски ресурси за њихово одржавање и унапређење квалитета подршке локалним корисницима. Овакав модел могао би бити посебно релевантан за малу општину која располаже специфичним садржајима и искуством, али има ограничену локалну базу корисника и финансијских ресурса

Кључни налаз јесте да Димитровград већ располаже значајном основом социјалних услуга и локално развијених облика подршке, што представља важан ресурс за малу заједницу. Наредни изазов није само развој нових услуга, већ пре свега обезбеђивање континуитета, квалитета и одрживости постојећих, њихово боље повезивање са потребама корисника и стабилније финансирање. Истовремено, локалне специфичности отварају простор за развој регионалних и прекограничних модела коришћења појединих капацитета, који би могли допринети њиховој дугорочној одрживости и даљем унапређењу квалитета подршке. Развој система зато треба усмерити ка повезивању постојећих ресурса, редовном праћењу потреба и ефеката услуга, јачању стручних капацитета и пажљивом развоју нових модела подршке тамо где постоје јасне незадовољене потребе.

5. Ограничене локалне образовне могућности повећавају ослањање на Пирот и отежавају повезивање образовања са будућим запослењем

Налази истраживања указују да искуства особа са инвалидитетом у образовању у Димитровграду нису уједначена. Део учесника фокус група говори о подршци и разумевању наставника, док други наводе искуства задиркивања, вршњачког насиља и недовољног разумевања њихових потреба. Због тога се не може говорити о јединственом искуству инклузивног образовања, већ о различитим образовним путевима и квалитету подршке који се разликује међу корисницима.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Специфичан изазов Димитровграда представља **ограничен избор образовних програма** у самој општини. У фокус групама се наводи да је локална средњошколска понуда сужена и да због тога значајан део младих наставља школовање у Пироту. За децу и младе којима је потребна додатна или специјализованија подршка Пирот се такође појављује као важан образовни центар. Ослањање на други град само по себи не мора представљати проблем, али постаје значајно када се повеже са већ идентификованим тешкоћама у превозу и мобилности, јер доступност образовања тада зависи и од могућности свакодневног путовања.

Истовремено, налази показују да постоје и **облици подршке који могу допринети успешнијем укључивању деце у образовање**. У интервјуима се као пример добре праксе наводи непосредан рад са децом кроз саветовалиште, укључујући помоћ у учењу и изради домаћих задатака, уз запажања да таква подршка код поједине деце доприноси напретку у школи. Помињу се и лични пратилац детета, инклузивна играоница, организовани превоз и други садржаји који могу допринети томе да дете остане укључено у образовање и живот заједнице. Ови примери показују да образовна инклузија у малој заједници не зависи само од школе, већ и од доступности подршке која се организује око детета и породице.

Важна празнина појављује се, међутим, на **прелазу између образовања и будућег рада**. У извештају са фокус група наводи се да учесници нису препознали развијено каријерно саветовање које би младима омогућило да избор образовања повежу са сопственим способностима, интересовањима и реалним могућностима запошљавања. Ово је посебно важно у Димитровграду, где је локално тржиште рада веома уско, па избор образовног профила који нема одговарајућу примену на локалном тржишту додатно повећава ризик од дуготрајне незапослености или потребе за одласком у другу средину.

Кључни налаз јесте да главни образовни изазов у Димитровграду није само квалитет подршке током самог школовања, већ ограничена ширина локалних образовних могућности и недовољно структурирана веза између образовања, специјализоване подршке и будућег рада. Пирот представља важан регионални ресурс за део образовних потреба, али такав модел захтева бољу координацију између локалних и регионалних актера. Истовремено, постојеће локалне праксе подршке деци представљају основу на којој се може градити систем који ће младима са инвалидитетом пружати континуитет од школовања ка даљем образовању, оспособљавању и запослењу.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

6. Информације о правима и услугама нису довољно обједињене, а комуникација са институцијама није увек једноставна и прилагођена корисницима

Налази фокус група показују да део особа са инвалидитетом у Димитровграду тешко долази до јасних и потпуних информација о правима, услугама и процедурама. Учесници наводе да информације често добијају неформално, „од људи“, уместо кроз јасно организован институционални канал, као и да понекад морају да се обраћају различитим службама како би добили потпуну информацију. У појединим искуствима појављују се и нејасни захтеви у вези са документацијом и потреба за додатним одласцима у институције.

Проблем, дакле, није само доступност појединачне информације, већ **начин на који је систем информисања организован**. У једном од сажетака фокус група као посебно изражен проблем наводи се одсуство информација на једном месту, због чега грађани морају сами да повезују информације из више извора. Као могући одговор учесници су препознали потребу за јединственим местом на којем би особе са инвалидитетом могле да добију информације о правима, потребној документацији и доступним услугама.

Искуства учесника указују и на шире питање **квалитета комуникације са институцијама**. Међу препорукама фокус група издвојена је потреба да комуникација у јавним институцијама буде јаснија, једноставнија и приступачнија. То је посебно важно за кориснике којима сложена административна терминологија, вишеструко прибављање документације или недовољно јасно објашњене процедуре могу представљати додатну препреку у остваривању права.

Истовремено, дигитално информисање не може бити једини одговор. Материјал показује да део учесника, нарочито старијих особа и особа са нижим дигиталним вештинама, интернет користи ограничено или га уопште не користи. Зато унапређење информисања треба да комбинује **дигиталне и непосредне канале**, укључујући телефонско и лично информисање, као и сарадњу са локалним организацијама које већ имају непосредан контакт са корисницима.

Улога локалних организација у овом систему већ је значајна, јер корисници преко њих често долазе до информација и подршке у сналажењу кроз различите процедуре. То представља важан локални ресурс, али истовремено значи да приступ информацијама не би требало да зависи од тога да ли је особа члан организације или познаје некога ко може да је упути.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Кључни налаз јесте да проблем информисања у Димитровграду није првенствено одсуство свих информација, већ њихова расутост, недовољно проактивно пружање и неуједначена разумљивост комуникације са институцијама. Локална заједница зато има потребу за једноставнијим и обједињенијим системом информисања о правима, услугама и процедурама, који би комбиновао дигиталне и непосредне канале и био доступан и особама које имају ограничене дигиталне вештине. Такав систем би смањио зависност корисника од неформалних извора информација и олакшао правовремено остваривање права и коришћење доступне подршке.

7. Организације цивилног друштва представљају важан локални ресурс, али непосредно учешће особа са инвалидитетом у обликовању политика треба додатно ојачати

Налази истраживања показују да организације цивилног друштва имају веома значајну улогу у систему подршке особама са инвалидитетом у Димитровграду. Њихова улога не своди се само на заступање интереса корисника, већ обухвата и непосредно пружање подршке и услуга у заједници.

Међутим, значајна улога организација не значи аутоматски да је непосредно **учешће самих особа са инвалидитетом** довољно развијено. Важан сигнал долази и непосредно од учесника фокус група. Део њих сматра да би јаче локално самоорганизовање особа са инвалидитетом омогућило бољу видљивост њихових потреба, заступање интереса и повезивање са институцијама. Овај налаз не треба тумачити као одсуство активног цивилног сектора у Димитровграду — напротив, постојеће организације имају веома значајну улогу у пружању услуга. Он пре указује на потребу да се, поред организација које пружају подршку, додатно оснажи и **непосредан глас самих особа са инвалидитетом** у дефинисању локалних приоритета.

При томе је важно задржати предност мале заједнице — непосредну комуникацију и могућност брзог повезивања актера — али је допунити јаснијим и стабилнијим механизмима. Анализа налаза управо указује на потребу за редовним координационим састанцима између релевантних сектора како би се смањила зависност система од неформалне комуникације и појединачних односа. У оквиру таквог механизма требало би обезбедити и стварно учешће особа са различитим врстама инвалидитета, нарочито при идентификовању потреба, развоју нових услуга и праћењу квалитета постојећих мера.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Кључни налаз јесте да Димитровград има активан цивилни сектор и релативно добру локалну сарадњу, што представља значајан ресурс за малу заједницу. Наредни корак треба да буде **јачање непосредног и континуираног учешћа особа са инвалидитетом у одређивању приоритета, планирању услуга и праћењу локалних политика**, уз постепено претварање добре неформалне сарадње и пројектних консултација у стабилније партиципативне и координационе механизме.

Хоризонтални налаз: Предрасуде, стигма и недовољна видљивост особа са инвалидитетом утичу на исходе у различитим областима инклузије

Предрасуде, стигма и низак ниво свести о могућностима особа са инвалидитетом представљају значајну препреку њиховој пуној укључености у локалну заједницу. Ове препреке присутне су у различитим окружењима – у широј заједници, међу послодавцима, али и у непосредном окружењу особа са инвалидитетом. Последица може бити **мања видљивост особа са инвалидитетом**, уздржавање од коришћења доступне подршке и слабије учешће у друштвеном животу. Инклузија се зато и даље може посматрати као тема која није довољно присутна у јавном простору и свакодневном животу заједнице, што указује на потребу за континуираним радом на промени ставова, повећању видљивости и стварању подстицајнијег окружења за равноправно учешће особа са инвалидитетом.

Важно је и да овај налаз не сведемо само на „подизање свести“. Налази повезују промену ставова са јавним дијалогом, едукацијом и већом видљивошћу особа са инвалидитетом, али истовремено наглашавају потребу за **јачањем њиховог самопоуздања, вештина и непосредног учешћа у одлукама** које их се тичу.

Кључни хоризонтални налаз јесте да се препреке са којима се особе са инвалидитетом суочавају у Димитровграду не могу објаснити само недостатком услуга, послова или приступачне инфраструктуре. **Предрасуде, недовољна информисаност и ограничена видљивост особа са инвалидитетом додатно утичу на коришћење постојећих могућности и њихово равноправно учешће у заједници.** Зато промена ставова треба да буде хоризонтална компонента локалних политика, повезана са конкретним мерама у запошљавању, образовању, социјалним услугама и партиципацији, а не издвојена кампањска активност.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

АНАЛИЗА УЗРОКА КЉУЧНИХ ПРОБЛЕМА

У циљу дубљег разумевања идентификованих изазова, анализа је усмерена на узроке који доприносе њиховом одржавању, а не само на њихове непосредне манифестације. У том смислу могу се издвојити четири међусобно повезана узрока.

1. Структурна ограничења мале општине захтевају снажније повезивање локалних и регионалних ресурса

Један од кључних узрока проблема јесте структурно ограничење мале и демографски ослабљене локалне заједнице. Ограничен број послодаваца и радних места директно сужава могућности за одрживо запошљавање особа са инвалидитетом, док се део образовних, стручних и других могућности налази у Пироту или другим већим срединама.

Сличан проблем постоји и на страни стручних капацитета. Одлазак професионалаца из мале средине отежава обезбеђивање континуитета појединих услуга, док организације које пружају подршку указују на потребу за додатним стручним усавршавањем и стабилнијим ангажовањем кадра. Због тога се део потреба у Димитровграду не може решавати искључиво повећавањем броја локалних програма, већ захтева боље коришћење регионалних ресурса, заједничке моделе пружања појединих услуга и функционалније повезивање са другим срединама.

2. Секторско и годишње планирање отежава повезивање постојећих ресурса у дугорочан систем подршке

Димитровград располаже развијеним облицима подршке, функционалном сарадњом локалних актера и континуитетом постојећих услуга. Међутим, њихово планирање и развој одвијају се кроз различите секторске надлежности, програме и годишње циклусе, због чега се појединачне мере не повезују увек око заједничких дугорочних циљева.

Такав начин организације може довести до тога да социјална заштита, образовање, запошљавање, приступачност, мобилност и информисање функционишу као одвојени делови система, иако се у животу особе са инвалидитетом њихове потребе међусобно преплићу. Када не постоји довољно јак заједнички оквир који повезује приоритете, одговорности, финансирање и праћење резултата, теже је планирати континуитет подршке, правовремено развијати нове моделе и усмеравати ресурсе тамо где дају највећи ефекат.

Узрок проблема, дакле, није одсуство постојећих услуга и иницијатива, већ њихова недовољна повезаност кроз дугорочније, међусекторско планирање. То ограничава могућност да се постојећи капацитети користе као део кохерентног система подршке који прати потребе особе кроз различите области и фазе живота.

3. Недовољна повезаност различитих фаза подршке отежава прелазак од образовања ка раду и већој самосталности

Налази у више области указују да различити облици подршке нису увек повезани у континуитет који прати особу кроз образовање, развој вештина, улазак на тржиште рада и одрасли живот. У образовању постоји ограничен избор локалних програма и ослањање на Пирот, док истовремено веза између образовног усмерења, развоја практичних и дигиталних вештина, каријерног вођења, мера активне политике запошљавања и наредних корака ка додатном оспособљавању и стабилнијем запослењу још није довољно структурирана.

Због тога изазов није само у ограниченом броју радних места или доступности појединачних обука, већ и у томе што различити облици подршке не чине увек довољно повезан пут. У условима малог локалног тржишта рада, континуитет између процене интересовања и компетенција, развоја вештина, каријерног саветовања, повезивања са послодавцима и подршке након запослења посебно је важан како би се расположиве могућности што боље ускладиле са потребама и потенцијалима конкретне особе.

Закључно, кључни изазови у Димитровграду произлазе из комбинације структурних ограничења мале општине, потребе за бољим међусекторским повезивањем и недовољно развијеног континуитета подршке кроз различите фазе живота.

ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ ЛОКАЛНИХ ИНКЛУЗИВНИХ ПОЛИТИКА

На основу спроведеног истраживања, идентификованих кључних налаза и анализе узрока проблема, дефинисане су следеће препоруке:

1. **Успоставити дугорочан локални оквир за планирање, координацију, партиципацију и праћење инклузивних политика**
2. **Обезбедити одрживост постојећих социјалних услуга и развијати нове моделе кроз локалну, регионалну и прекограничну сарадњу**

3. **Развити локално-регионални модел подршке одрживом запошљавању особа са инвалидитетом**
4. **Повезати образовање, развој вештина и транзицију ка раду и одраслом животу**
5. **Унапредити приступачност кроз план мобилности и приступ „целом ланцу приступа**
6. **Успоставити једноставан, јединствен и приступачан систем информисања о правима, услугама и могућностима подршке**
7. **Системски радити на видљивости, оснаживању и промени ставова према особама са инвалидитетом**

1. Успоставити дугорочан локални оквир за планирање, координацију, партиципацију и праћење инклузивних политика

Први приоритет требало би да буде успостављање јаснијег и дугорочнијег локалног оквира за унапређење положаја особа са инвалидитетом. Током консултација као могући правци издвојени су програм или стратегија социјалне заштите и посебан локални инклузивни план за особе са инвалидитетом.

Препорука је зато да Општина Димитровград, у складу са локалним планским системом и постојећим документима, **развије или ажурира одговарајући локални стратешки документ којим ће питања инвалидитета бити дугорочније и оперативније уређена**. Избор конкретне форме документа треба ускладити са локалним планским оквиром, али је важно да он не буде само декларативан. Потребно је дефинисати ограничен број јасних приоритета, конкретне мере, одговорне актере, временске рокове, изворе финансирања и показатеље на основу којих ће се пратити спровођење и резултати.

При томе стратешко планирање не би требало ограничити само на социјалну заштиту. Налази показују да се положај особа са инвалидитетом у Димитровграду обликује кроз међусобно повезане области – запошљавање, образовање, превоз и приступачност, социјалне услуге, информисање и учешће у заједници. Ефикасност локалне политике зато зависи од њихове међусобне повезаности и од тога да ли различити сектори могу да планирају подршку око стварних потреба особе, а не само у оквиру сопствених надлежности.

Постојећу добру сарадњу локалних актера требало би истовремено **формализовати кроз једноставан и функционалан координациони механизам**. У малој општини нема

потребе за стварањем сложене нове институционалне структуре. Ефикасније решење може бити стална међусекторска радна или саветодавна група која би се састајала неколико пута годишње и повезивала локалну самоуправу, социјалну заштиту, запошљавање, образовање, пружаоце услуга и цивилни сектор. Њена улога била би да прати спровођење приоритета, идентификује проблеме који захтевају заједничко решавање, размењује релевантне информације и предлаже корективне мере.

Саставни део овог механизма треба да буде **непосредно и континуирано учешће особа са инвалидитетом**. Особе са инвалидитетом треба укључивати у одређивање приоритета, развој и измене услуга, процену приступачности и праћење ефеката локалних мера. При томе непосредно учешће особа са инвалидитетом не треба заменити искључиво учешћем организација или чланова породица, већ треба омогућити различитим групама корисника да изнесу сопствена искуства и потребе.

Посебно важан део новог оквира треба да буде **редовно праћење потреба и резултата**. Потребно је периодично пратити ко користи постојећу подршку, које групе остају ван обухвата, које потребе нису задовољене и какве ефекте мере производе у свакодневном животу корисника. На тај начин стратешки документ не би остао одвојен од свакодневне праксе, већ би представљао основ за годишње одређивање приоритета, буџетско планирање и прилагођавање мера стварним потребама.

Носилац: Општина Димитровград.

Партнери: релевантне установе социјалне заштите, образовне установе, локална служба запошљавања, организације цивилног друштва и особа са инвалидитетом, пружаоци услуга, особе са инвалидитетом и други локални актери у складу са темом која се разматра.

2. Обезбедити одрживост постојећих социјалних услуга и развијати нове моделе кроз локалну, регионалну и прекограничну сарадњу

Димитровград већ располаже значајном основом социјалних услуга због чега приоритет не треба да буде само увођење нових услуга, већ пре свега **очување квалитета и континуитета оних које већ постоје** и које корисници препознају као значајне. Препорука је да Општина, у оквиру расположивих правних и буџетских могућности, унапреди вишегодишње планирање потреба и финансијских средстава, благовремено покретање поступака за уговарање услуга и континуирано улагање у стручно усавршавање пружалаца.

Такође, препоручује се да се развој нових услуга, укључујући **предах смештај, становање уз подршку и интегрисане моделе подршке**, заснива на претходној процени потреба, броја потенцијалних корисника, потребних стручних капацитета, трошкова и могућности дугорочног финансирања. За услуге које због обима потреба или потребне стручности није рационално развијати искључиво локално, потребно је размотрити **регионалне моделе** организовања и пружања подршке.

Такви модели могу обухватити заједничко ангажовање специјализованих стручњака, упућивање корисника на постојеће услуге у другим срединама или развој услуга које би биле доступне корисницима из више локалних самоуправа. На тај начин нове услуге би се развијале постепено и у складу са реалним потребама и капацитетима, уз веће шансе за њихов континуитет и одрживост.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Додатну развојну могућност представља **шире регионално и прекогранично коришћење појединих постојећих капацитета**, тамо где за то постоје стручни, правни и организациони услови. За Димитровград, као пограничну и малу општину са ограниченом локалном базом корисника, овакав модел може допринети бољем коришћењу постојећих ресурса и стварању додатних извора одрживости. Међутим, сваки такав модел треба развијати тако да примарни циљ остане доступност и квалитет подршке за локалне кориснике, а да евентуално шире коришћење капацитета доприноси њиховом одржавању и унапређењу.

Носилац: Општина Димитровград.

Партнери: установе социјалне заштите, пружаоци социјалних услуга и локалне организације цивилног друштва, особе са инвалидитетом и њихове породице, суседне локалне самоуправе и други релевантни регионални и прекогранични партнери.

3. Развити локално-регионални модел подршке одрживом запошљавању особа са инвалидитетом

Запошљавање особа са инвалидитетом у Димитровграду захтева приступ који превазилази појединачне мере активне политике запошљавања. Локалну политику треба усмерити са самог укључивања у мере ка **одрживом запошљавању и задржавању на тржишту рада**.

Препоручује се развој једноставног локалног модела који би за сваку заинтересовану особу повезивао **процену интересовања, постојећих знања и радних компетенција, идентификовање потреба за додатним вештинама, одговарајућу обуку или преквалификацију, каријерно саветовање, повезивање са конкретним послодавцима и подршку након запослења**.

Посебну пажњу треба посветити **усклађивању обука са конкретним потребама тржишта рада**. Додатне едукације не би требало организовати само на основу доступности програма, већ полазећи од компетенција особе и реалних могућности запослења. У малој средини са ограниченим бројем радних места посебно је важно да се обуке планирају циљано и, где је могуће, у директној вези са конкретним послодавцем или познатом потребом тржишта рада.

Други правац треба да буде **активнији рад са локалним послодавцима**. Потребно је развити непосреднију комуникацију са послодавцима – представити им доступне подстицаје, могућности прилагођавања радног места и профиле кандидата, али и обезбедити подршку у решавању практичних питања након запошљавања. Циљ није само пронаћи послодавца спремног да запосли особу са инвалидитетом, већ смањити ризик да радни однос буде прекинут због проблема који су могли бити решени одговарајућом подршком.

Јавне радове треба задржати као користан инструмент активације и стицања радног искуства, али их снажније повезати са наредним кораком ка отвореном тржишту рада. За учеснике којима јавни рад представља једно од ретких радних искустава потребно је већ током ангажовања проценити могућност додатне обуке, повезивања са другим послодавцем или преласка на трајнији облик запослења. Тиме би се смањио образац понављања краткотрајних ангажмана без дугорочније промене економског положаја.

У Димитровграду локални модел запошљавања мора имати и **регионалну димензију**. При повезивању кандидата са пословима ван општине треба истовремено разматрати могућности подршке у покривању трошкова превоза.

Коначно, као допунски правац треба испитати могућности развоја **социјалног предузетништва и других локално прилагођених облика радног ангажовања (попут предузећа за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом)**, посебно за особе које тешко налазе место на отвореном тржишту рада. Такав модел не треба развијати као замену за запошљавање на отвореном

тржишту, већ као додатну могућност тамо где постоји одржива пословна идеја, тржишна потреба и довољан број потенцијалних корисника.

Носилац: Општина Димитровград, у сарадњи са системом запошљавања.

Партнери: локални и регионални послодавци, организације цивилног друштва и особа са инвалидитетом, пружаоци обука, образовне установе и други релевантни локални и регионални актери.

4. Повезати образовање, развој вештина и транзицију ка раду и одраслом животу

У Димитровграду унапређење образовне инклузије не треба посматрати само кроз подршку током школовања, већ кроз **континуитет од образовања ка даљем оспособљавању, раду и већој самосталности**. Наредни корак зато није стварање паралелног система подршке, већ боље повезивање постојећих ресурса са образовним путем деце и младих.

Један од приоритета треба да буде **раније и структурираније каријерно вођење и саветовање**. Оваква подршка посебно је важна у Димитровграду због веома уског локалног тржишта рада. Професионално усмеравање зато треба започети довољно рано и заснивати га на индивидуалним интересовањима, компетенцијама и потребама за подршком, а не само на тренутно доступним образовним профилима.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Истовремено је потребно јачати развој **практичних, дигиталних, социјалних и других функционалних вештина** које повећавају могућност наставка образовања, запошљавања и самосталнијег живота. Ове активности треба повезивати са конкретним образовним и радним могућностима, како обуке не би остале изоловане од наредних корака.

За младе којима је потребна интензивнија подршка препоручује се увођење **индивидуалног планирања транзиције** у завршним фазама школовања. Такав план не мора бити административно сложен документ, већ договор релевантних актера са младом особом и породицом о наредним корацима: наставку образовања, развоју потребних вештина, коришћењу доступних услуга, укључивању у програме запошљавања и другим облицима подршке за одрасли живот. Посебно је важно да сама млада особа, у складу са својим могућностима и начином комуникације, буде активно укључена у доношење одлука које се односе на њен будући живот.

Важно је, међутим, да се локална политика не усмери само на прелазак из школе на тржиште рада. За део младих транзиција ка одраслом животу подразумеваће **различите нивое подршке** за самосталност, доношење одлука, коришћење услуга и учешће у заједници. Зато образовање треба повезивати и са социјалним услугама, оснаживањем и другим облицима подршке, у складу са индивидуалним потребама особе.

Носилац: Општина Димитровград, у сарадњи са образовним установама.

Партнери: образовне установе у Димитровграду и релевантне установе у Пироту, систем запошљавања, установе социјалне заштите, организације цивилног друштва и особа са инвалидитетом, пружаоци подршке, млади са инвалидитетом и њихове породице.

5. Унапредити приступачност кроз план мобилности и приступ „целом ланцу приступа“

Приступачност у Димитровграду треба посматрати шире од уклањања појединачних архитектонских баријера. Први корак треба да буде **систематско и партиципативно мапирање приоритетних препрека**, уз непосредно укључивање особа са различитим врстама инвалидитета.

Мапирање треба заснивати на принципу **„целог ланца приступа“**. Није довољно да особа може да уђе у одређени објекат уколико до њега не може безбедно да дође, користи све његове садржаје или добије информацију у приступачном и разумљивом облику. Мапирање би требало да обухвати тротоаре и пешачке правце, прилазе и улазе, унутрашње кретање, санитарне просторије, доступност садржаја, информације и друге елементе који одређују да ли особа одређену услугу заиста може самостално да користи.

Размотрити могућност за развој системског и одрживо финансираног **модела покривања трошкова превоза за особе са инвалидитетом за путовање у Пирот**, како би им се обезбедио равноправан приступ запошљавању, образовању и здравственим услугама. Општина би, заједно са релевантним актерима, требало да процени које групе корисника имају највећу потребу за путовањима ван територије локалне самоуправе и за које сврхе. На основу тога могуће је дефинисати јасније критеријуме за циљану подршку, посебно када

је путовање у другу јединицу локалне самоуправе непосредно повезано са запослењем, образовањем или коришћењем специјализоване подршке.

Препоручује се да локално планирање мобилности обухвати и територијалну доступност, са посебном пажњом на потребе **особа са инвалидитетом које живе у сеоским подручјима**.

Потребно је планирати и **приоритетне интервенције у физичкој приступачности јавних објеката, јавног простора и радних места**. На основу мапирања препоручује се израда **вишегодишњег плана приоритетних интервенција**, са јасним редоследом објеката, рута и питања мобилности које треба решавати. Приоритет треба дати препрекама чије уклањање истовремено отвара приступ већем броју права и могућности – образовању, запошљавању, социјалним и здравственим услугама и учешћу у животу заједнице. Особе са инвалидитетом треба укључити и у одређивање приоритета и у проверу функционалности изведених решења.

Носилац: Општина Димитровград.

Партнери: надлежне локалне службе за инфраструктуру и саобраћај, превозници, јавне установе, образовне установе, послодавци, организације цивилног друштва и особа са инвалидитетом, саме особе са инвалидитетом и релевантни регионални актери.

6. Успоставити једноставан, јединствен и приступачан систем информисања о правима, услугама и могућностима подршке

Препорука је успоставити **јединственији локални систем информисања**, односно јасно препознатљиво место на којем грађани могу да добију основне и ажурне информације о правима, социјалним услугама, документацији и процедурама, мерама запошљавања, образовним могућностима и другим релевантним облицима подршке.

За Димитровград ово не мора да значи формирање нове службе или посебне институције. Практичније решење може бити **јасно одређена локална инфо-тачка**, повезана са постојећим капацитетима локалне самоуправе и других релевантних актера. Важно је да постоји препознатљиво место или контакт са којег корисник може да добије почетну информацију и, када је потребно, буде правилно упућен надлежној служби.

Систем треба организовати тако да информације буду **кратке, јасне, разумљиве и практично усмерене**. За најчешћа права и услуге корисницима треба омогућити да једноставно сазнају: коме се обраћају, који су основни услови, која документација је потребна, где се захтев подноси, који су релевантни контакти и где могу добити додатну помоћ.

Истовремено, **дигитални канал не треба да буде једини начин информисања**. Систем треба да комбинује најмање три канала: информације на интернет страници или другом дигиталном месту, телефонско информисање и могућност непосредног добијања информације. Исти основни садржај треба да буде доступан кроз све канале како корисник не би добијао различите одговоре у зависности од тога коме се обрати.

Важну улогу могу имати и **локалне организације цивилног друштва**, које већ представљају значајан извор информација и подршке корисницима. Међутим, њихов допринос треба користити као допуну јавном систему информисања, а не као његову замену.

Посебно је важно утврдити **ко је одговоран за ажурирање информација**. Јединствена инфо-тачка губи функцију ако садржај није редовно усклађен са променама у процедурама, јавним позивима, услугама и доступним мерама. Препоручује се зато да локална самоуправа одреди одговорну особу или организациону јединицу која ће периодично проверавати кључне информације са релевантним институцијама и обезбедити њихово ажурирање.

Систем информисања може истовремено служити и као **извор података за унапређење локалних политика**. Евидентирање најчешћих питања, ситуација у којима корисници не знају коме да се обрате и процедура које изазивају највише тешкоћа може показати где није проблем само у информисаности већ и у самој организацији поступка. Такви подаци могу се периодично разматрати у оквиру координационог механизма предложеног првом препоруком и користити за поједностављивање локалних процедура и унапређење комуникације.

Носилац: Општина Димитровград.

Партнери: релевантне јавне установе и службе, систем социјалне заштите и запошљавања, организације цивилног друштва и особа са инвалидитетом, пружаоци услуга и други актери који располажу информацијама значајним за кориснике.

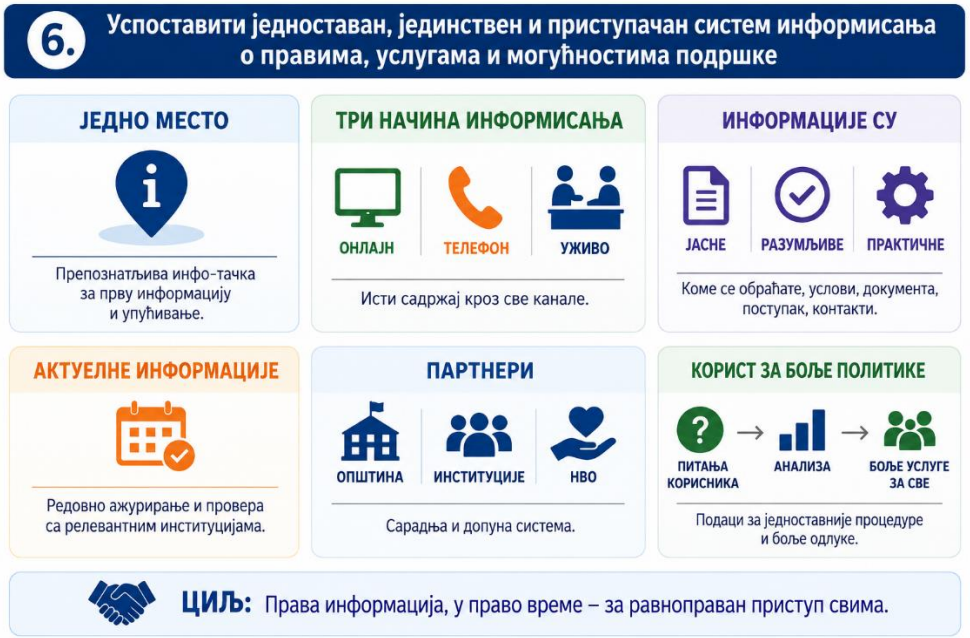

7. Системски радити на видљивости, оснаживању и промени ставова према особама са инвалидитетом

Први правац деловања треба да буде **повећање непосредне видљивости и учешћа особа са инвалидитетом у животу заједнице**. То подразумева њихово активније укључивање у јавне консултације, локалне догађаје, образовне, културне, спортске и друге активности, као и у процесе у којима се доносе одлуке које утичу на њихов положај. Важно

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

је да особе са инвалидитетом не буду представљене само као корисници подршке, већ као грађани, запослени, ученици, родитељи, стручњаци и активни учесници локалне заједнице.

Други правац треба да буде **циљана промена ставова у областима у којима предрасуде непосредно утичу на конкретне животне исходе**. У запошљавању то значи рад са послодавцима на разумевању компетенција кандидата, могућностима прилагођавања радног места и расположивим мерама подршке. У образовању активности треба повезати са развојем инклузивне школске културе, превенцијом задиркивања и вршњачког насиља и већим прихватањем различитости. У јавним службама потребно је унапређивати комуникацију са корисницима и разумевање права и потреба особа са различитим врстама инвалидитета. Тиме подизање свести добија практичну функцију, уместо да остане општа промотивна активност.

Посебно је важно да се **оснаживање особа са инвалидитетом одвија паралелно са променом ставова окружења**. Зато локалне активности могу укључивати вршњачку подршку, развој комуникационих и заступничких вештина, упознавање са правима, подршку за укључивање у јавне процесе и друге облике оснаживања прилагођене потребама различитих група.

Ефекте ове препоруке не треба мерити само бројем одржаних кампања или догађаја. Важније је пратити да ли особе са инвалидитетом чешће учествују у консултацијама и активностима заједнице, да ли се повећава број послодаваца који разматра њихово запошљавање, да ли се унапређују искуства комуникације са институцијама и да ли се њихови предлози уграђују у локалне мере. На тај начин промена ставова постаје део шире политике инклузије, а не њен издвојени додатак.

Носилац: Општина Димитровград.

Партнери: образовне и друге јавне установе, послодавци, организације цивилног друштва и особа са инвалидитетом, локални медији, особе са инвалидитетом и други релевантни актери у заједници.

ОПЦИЈЕ ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ

Опција 1. Стабилизовање постојећих локалних услуга и циљано унапређење појединачних мера

Ова опција подразумева да Димитровград задржи постојећи модел подршке, али да првенствено улаже у **континуитет и квалитет онога што већ функционише**. Приоритет би били стабилније финансирање постојећих услуга, јачање стручних капацитета, унапређење информисања, појединачне интервенције у приступачности и превозу и циљане мере запошљавања.

Предност овог приступа је што је релативно лако применљив. Димитровград већ има значајну основу услуга и локалних организација на којој може да гради. Међутим, кључни недостатак је што би образовање, запошљавање, социјална заштита, мобилност и друге области и даље углавном функционисале паралелно, а систем би остао осетљив на годишње циклусе финансирања, пројектна средства и ангажовање појединаца.

Очекивани ефекат: стабилнија постојећа подршка и побољшања у појединим областима, али ограничена промена начина на који систем функционише као целина.

Опција 2. Развој локално-регионалне мреже подршке повезане са Пиротом и другим доступним ресурсима

Ова опција полази од чињенице да Димитровград, због величине општине, **не може нити треба све потребне капацитете да развија локално**. Фокус би зато био на повезивању локалних услуга и институција са образовним, стручним, радним и другим могућностима у Пироту и, где постоји оправдање, у другим срединама.

Модел би подразумевао јасније путеве упућивања корисника, бољу координацију локалних и регионалних актера, решавање мобилности као предуслова приступа регионалним могућностима, заједничко ангажовање појединих стручних профила и регионално организовање услуга за које мали број локалних корисника не омогућава одржив самосталан модел.

Предност ове опције је што може проширити стварни избор услуга, образовања и радних могућности без стварања великог броја нових локалних структура. Недостатак је већа зависност од квалитета сарадње, превоза и капацитета институција ван општине.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** предводи немачка организација Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB), а финансира га Савезно министарство за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке. Пројекат траје од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, а спроводе га ЛИР Цивилно друштво, ПРЕДА Плус, Алфа центар, Институт за развој заједнице (ЦДИ), Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ) и Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ).

Очекивани ефекат: шири приступ могућностима које Димитровград сам не може одрживо да обезбеди и рационалније коришћење локалних и регионалних ресурса.

Опција 3. Успостављање интегрисаног локално-регионалног система инклузије са дугорочним планским и буџетским оквиром

Трећа опција комбинује prednosti prethodna два приступа, али их уграђује у **дугорочан систем управљања локалном политиком инвалидитета**. Постојеће услуге и локални ресурси били би стабилизовани и међусобно повезани, док би се унапред дефинисало које потребе Димитровград може одрживо да задовољава локално, а за које је потребно развијати регионалне или заједничке моделе.

Овај приступ би подразумевао одговарајући локални плански оквир, јасне одговорности, вишегодишње планирање финансирања, редовно праћење потреба и резултата и непосредно учешће особа са инвалидитетом. Образовање, запошљавање, социјалне услуге, мобилност, приступачност и информисање не би се планирали као одвојене области, већ као делови једног система подршке. Тиме би се смањила садашња зависност од неформалне сарадње и краткорочних циклуса.

Регионална димензија била би уграђена у сам модел: ресурси ван општине користили би се плански тамо где локални капацитети нису довољни, док би се локално развијале и чувале услуге за које постоји јасна потреба и могућност одрживог функционисања.

Очекивани ефекат: стабилнији и повезанији систем подршке, рационалније коришћење ограничених локалних ресурса и највећи потенцијал за дугорочне резултате у самосталности, образовању, запошљавању и партиципацији.

Препоручени правац

Препоручује се Опција 3 – успостављање интегрисаног локално-регионалног система инклузије са дугорочним планским и буџетским оквиром.

Ова опција најбоље одговара Димитровграду зато што налази не указују на потребу да се локални систем гради од почетка. Напротив, општина располаже постојећим услугама, искуством локалних организација и функционалним односима сарадње.

Препоручени правац зато би требало спроводити **фазно**: прво стабилизовати постојеће услуге и формализовати локалну координацију, затим развити функционалније везе са регионалним ресурсима, а потом ове механизме учврстити кроз дугорочно планирање, финансирање и праћење резултата.

Суштина модела за Димитровград може се сажети као: **локално обезбедити оно што може квалитетно и одрживо да функционише, а регионално повезати оно што мала општина не може ефикасно да обезбеди сама.**

****

Ограничења истраживања

При тумачењу налаза овог истраживања потребно је имати у виду неколико методолошких ограничења. Истраживање је засновано на квалитативном приступу и намерном избору учесника, са циљем да се обухвате различите институционалне и искуствене перспективе релевантне за положај особа са инвалидитетом у Димитровграду. Због тога налази не представљају статистички репрезентативну слику ставова свих особа са инвалидитетом, њихових породица, институција, пружалаца услуга или послодаваца у локалној заједници, већ омогућавају дубље разумевање проблема, искустава и образаца који су се појавили међу укљученим учесницима.

Структура фокус група такође утиче на домет закључака. У три фокус групе учествовало је укупно 19 особа различитих врста инвалидитета, старосних група и животних ситуација. Заступљена су искуства особа са телесним, интелектуалним и сензорним инвалидитетом, старијих особа са инвалидитетом, дуготрајно незапослених особа, корисника јавних радова и повремених послова, корисника различитих социјалних права и персоналне асистенције, као и самохраних родитеља деце са инвалидитетом, асистената, неговатеља и других чланова породица. Ипак, релативно мали број учесника значи да нису могле бити подједнако обухваћене све врсте инвалидитета, животне ситуације, територијалне разлике и искуства коришћења локалних система подршке. Поједине специфичне потребе зато могу бити мање видљиве у прикупљеном материјалу.

Интервјуи су спроведени са представницима одабраних институција, организација цивилног друштва и других релевантних локалних актера, али истраживање није

обухватило све установе, пружаоце услуга, организације и послодавце који могу бити значајни за локалну инклузивну политику. Ставови изнети у интервјуима представљају перспективе конкретних саговорника и не треба их аутоматски поистовећивати са званичним ставовима институција или организација које представљају.

Додатно ограничење односи се на природу података. Део налаза заснива се на искуствима, проценама и перцепцијама учесника. Такви подаци имају посебну вредност за разумевање начина на који политике, услуге и институције функционишу из перспективе корисника и локалних актера, али не представљају у свим случајевима независно верификоване административне податке. То је нарочито важно код процена о обухвату појединих услуга, степену приступачности, функционисању превоза, понашању послодаваца или функционисању одређених процедура. Због тога су, где год је било могуће, поређиване перспективе из интервјуа, фокус група и јавних консултација.

Јавне консултације коришћене су као додатни партиципативни извор за продубљивање налаза, проверу препознатих приоритета и развој препорука, али их не треба посматрати као потпуно независан извор доказа. Будући да није било циљано праћено да ли су поједине особе учествовале у више истраживачких активности, број учесника интервјуа, фокус група и јавних консултација не треба сабирати и представљати као укупан број јединствених особа обухваћених истраживањем.

Истраживање такође пружа пресек стања у одређеном временском периоду. Локалне политике, социјалне услуге, програми запошљавања, инфраструктурна улагања, буџетске могућности и институционални капацитети могу се мењати. Налазе и препоруке зато треба посматрати као основу за даље планирање, коју је потребно периодично преиспитивати у односу на нове административне податке, промене у локалном систему и искуства корисника.

Упркос наведеним ограничењима, комбиновање интервјуа, фокус група и јавних консултација омогућило је сагледавање истих питања из више перспектива и идентификовање тема које се понављају кроз различите изворе. Посебну аналитичку вредност имају управо области у којима се искуства корисника, организација и институција међусобно потврђују, али и оне у којима се њихове процене разликују. Због тога налази представљају релевантну основу за дефинисање приоритетних праваца унапређења локалних инклузивних политика, уз потребу да се њихово спровођење даље заснива на ажурним подацима и континуираном учешћу особа са инвалидитетом.

Пројекат **„Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“** представља **регионалну иницијативу** усмерену на унапређење социјалне, економске и политичке укључености особа са инвалидитетом. Кроз развој инклузивних политика, локална партнерства и директну подршку, пројекат доприноси уклањању препрека за равноправно учешће особа са инвалидитетом у друштву.

Иницијатива је усклађена са **Конвенцијом Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом** и подржава процес европских интеграција земаља Западног Балкана. Његов регионални приступ, заснован на размени знања, сарадњи институција, цивилног и приватног сектора и заједничком јавном заговарању, доприноси развоју одрживих решења и институционалних реформи.

Пројекат предводи немачка организација **Arbeiter-Samariter-Bund Deutschland e.V. (ASB),** уз финансијску подршку **Савезног министарства за економску сарадњу и развој Немачке (BMZ)**. Реализује се од 1. септембра 2024. до 30. априла 2028. године, у трајању од 44 месеца.

Партнери:

- ЛИР Цивилно друштво (ЛИР ЦД)
- Фондација ПРЕДА Плус
- Алфа центар
- Институт за развој заједнице (ЦДИ)
- Иницијатива за развој и сарадњу (ИДЦ)
- Албанска фондација за права особа са инвалидитетом (АДРФ)

Пратите нас на Фејсбуку: Empowered WB
Пратите нас на Инстаграму: @empowered_wb
За више информација посетите: www.empowered-wb.org

Ова публикација је настала у оквиру пројекта „Оснажени – Инклузија особа са инвалидитетом, регионална сарадња и развој на Западном Балкану“, уз финансијску подршку Савезног министарства за економску сарадњу и развој Савезне Републике Немачке (БМЗ). Садржај публикације је искључива одговорност аутора и не одражава нужно ставове овог министарства.